

Pospíšil, Ivo

Městský a vesnický kulturní areál : diachronie a synchronie toposu a literatury

Slavica litteraria. 2022, vol. 25, iss. 1, pp. 111-124

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2022-1-10>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/145069>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Městský a vesnický kulturní areál: diachronie a synchronie toposu a literatury

Ivo Pospíšil (Brno)

Abstrakt

Autor přítomné úvahy ukazuje na význam městských a venkovských kulturních areálů jako zrcadlo synchronie a diachronie konfliktních principů odhalujících prostupování minulosti a přítomnosti. Tato situace je demonstrována na materiálu díla českého romanopisce F. X. Svobody, zvláště na jeho románech líčících městské prostředí Prahy na sklonku 19. století, a v kulturním areálu západní Moravy, kde se narodili vůdčí čeští básníci 20. století ve vesnicích nebo provinčních městech realizujících obraz této krajiny. Specifickým rysem tohoto kulturního areálu je potenciál syntetizovat často protikladnou poetiku, např. katolickou a avantgardní.

Klíčová slova

Kulturní areál; krajina; Praha; F. X. Svoboda; západní Morava; katolická a avantgardní poetika

Abstract

The Urban and Rural Cultural Area: Diachrony and Synchrony of Topos and Literature

The author of the present reflection demonstrates the significance of the urban and rural cultural areas as a mirror of synchrony and diachrony as conflicting principles revealing the permeation of the past and the present. This situation is being demonstrated on the material of the work of the Czech novelist F. X. Svoboda, especially on his novels depicting the urban environment of Prague towards the end of the 19th century and on the cultural area of West Moravia where the leading Czech 20th-century poets were born in villages or province towns realizing the image of this landscape. The specific feature of this cultural area is a potential to synthesize often contradictory poetics, e. g. Catholic and avant-garde.

Key words

Cultural area; landscape; Prague; F. X. Svoboda; West Moravia; Catholic and avant-garde poetics

Problematika toposu v literatuře, tedy topologie a topografie literatury jako specifických, relativně nových disciplín, je spojena s prostorem, spaciálním chápáním umění obecně a krásné literatury zvláště. Asi před padesáti lety se otázka časoprostorového aspektu literatury stala dominantní. Přiznám se, že nemám rád pojmy jako „petrohradský text ruské literatury“, což je jen metaforické označení toho, že se tématem, příslušného artefaktu stává město Sankt-Petěrburg, a znamená, že mezi těmito dvěma pojmy není podstatný rozdíl, snad jen ten, že první je efektnější. Text (textus) je latinsky tkáň, látka, pletení, spojení, tkaní nebo něco tkaného, jako svého druhu pavučina (web). Když jsem se v polovině sedmdesátých let minulého století začal zajímat o aplikaci časoprostorových vztahů na literární dílo pod vlivem G. Bachelarda a M. Bachtina, vybral jsem si žánr kroniky, resp. zpočátku jen románové kroniky v ruské klasické a moderní literatuře, téma časoprostoru v literatuře bylo ve větším měřítku takřka neznámé; topologie se začala rozvíjet jen postupně. Obecně se téma času a prostoru, například u M. Bachtina, objevuje v jeho pojmu *chronotopos* (*chronotop*) ale podle mého názoru ani jemu se nepodařilo spojit tyto dvě kategorie v jeden, vzájemně propojený celek; Bachtin píše o prostoru, nebo o čase, což je dáno tím, že v rámci literatury jsou to pojmy metaforické. Nedaří se mu prokázat jejich souvztažnost a spjatou proměnlivost v jednom celku. Jak mně řekl jeden mikrobiolog, když uslyšel, že se zabývám časoprostorem v literatuře: čas a prostor existují pouze ve fyzickém světě – a měl zjevně pravdu. V naší spekulativní vědě mají tyto kategorie zhruba dva základní významy: buď jde o jejich zdánlivou přítomnost v samotném literárním artefaktu, to znamená, že jsou součástí kompozice, nebo o rámce, v nichž se literární artefakt pohybuje a mění se ve vztahu k recipujícímu prostředí. Umělecké dílo vytváří zvláštní valence ve vztahu k okolnímu prostředí; samo se sice nemění, ale postupně obnažuje svůj strukturální potenciál, a tedy se v průběhu recepcce přijímá různě v závislosti na aktuálním časoprostoru.

Na několika příkladech ukážeme různé areálové komplexy, resp. toposy v podobě matřjošky od rozsáhlého areálu střední Evropy po areálové celky, centra vesnické i městské kultury, jak se projevují v různých literárních dílech především v ruském a českém prostoru. Podle mého názoru se právě zde manifestuje podstata měnícího se toposu literatury ve vztahu k společenskému životu a bytí, od problémů ontologie a epistemologie nebo noetiky. Problematika toposu, topologie a topografie je součástí obecného rámce časoprostorového aspektu umění a je spojena s kulturním areálem, a tedy s areálovými studii.

Obnova prostorovosti, zónovosti, areálové dimenze kultury už není spjata se synkretismem, který je založen na blízkosti nebo dokonce prolnutí jazyka a jeho textových „produktů“, ale se syntézou detailně zkoumaných jevů.

Současná nová proudění vycházející ze syntézy filologických a sociálních věd svědčí o utváření nové sociologie literatury, což se projevuje na jedné straně v publikacích metodologicky vycházejících ze sociokulturologie¹, a na druhé snahou oživit sociologii literatury jako takovou. Sociologie je potom nejen ilustrací obecných dějin, ale naopak

1 ANTOŇÁK, Andrej: *Sociokultúrna interpretácia románov M. Šolochova (Tichý Don, Rozoraná celina)*. Prešov: MANOCON, 1998.

aktivním prvkem historicko-společenského procesu.² Reedice některých příruček ze sociologie literatury ukazují, že některé koncepce a ideje byly neprávem zapomenuty nebo se ocitly v pozadí literární vědy.³

Evropa sama se skládá z řady geografických, geopolitických a kulturních areálů. Každý areál má svou vnitřní stavbu a hodnotovou dominantu. Veškeré kulturní jevy se takto realizují v struktuře kulturních areálů a zkoumají se synchronně i diachronně. Areálový přístup obnažuje relativitu a proměnlivost kultury. Složitá stavba kulturního areálu, jeho multilingvnost, multikulturnost a multireligiozita prezentují síť protikladných forem, jež vstupují do různorodých vztahů, které předpokládají konflikty, srážky na jedné a toleranci a lásku k „tváři jiného“, jinak řečeno, jsou spojeny s kategorií jinakosti.⁴ Areálovost však odhaluje i diachronii kulturního prostoru ve smyslu střetů minulosti a přítomnosti, jež vede k vzniku nové axiologické situace. Jako u geologie: různé vrstvy utvářejí v areálu minulost a přítomnost zprostředkovaně. To, co bylo, ustupuje, to, co je spjato s přítomností, pokračuje. Ale někdy v přelomových okamžicích společenského vývoje se diachronie překrývá se synchronií, minulost, ono zapomenuté nebo pozapomenuté se ocitá v popředí. Často je to delikátní otázka, kterou máme přímo před očima, například v tranzitivních a smíšených kulturních areálech, jako jsou středoevropský, východoevropský nebo balkánský, kde probíhají různé střety národní, etnické, politické (na východě Evropy konfrontace Ruska a Ukrajiny, latentně národů slovanských, ugrofinských a tureckých, ve střední Evropě je to věc nedávné minulosti: jde o multilaterální konfrontace česko-polské, česko-slovenské, slovensko-polské, česko-německé, slovensko-maďarské; jde o přitahování a odpuzování, někdy i o územní problémy do značné míry potlačené členstvím v společných celcích, na Balkáně antagonismy srbsko-chorvatské ústící do války, dílčí střety slovinsko-chorvatské, srbsko-albánské, často nejen etnické, ale i náboženské. Často se na povrchu ocitají dávno zapomenuté spory a válečné události, které čeří hladinu současnosti a obnovují staré animozity a jakoby nesmiřitelné rozpory.

Studiu těchto změn a tendencí, které svým způsobem realizují areálový princip, tedy transcendence filologie k jiným humanitním a sociálním vědám, však hrozí určitým typem diletantismu, to je zřejmé; filolog nemůže být a většinou ani není znalcem sociologie, filozofie, politologie nebo politické ekonomie, může v nich spíše jen diletovat, tedy vztahovat se k nim ze svých pozic. Často se v této souvislosti objevoval a dosud se objevuje názor kompromitující imanentní metody soustředěné na samotný text, i když i ony sehrály ve vývoji filologických věd důležitou roli.⁵ Prostorovost, topologie v literatuře nám

2 Viz HAMAN, Aleš: *Historie literatury a sociologie*. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, V 2, Brno, 2000, s. 11–12.

3 KREJČÍ, Karel: *Sociologie literatury*. Eds. Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka. Vychází ve spolupráci Ústavu slavistiky a Literárněvědné společnosti AV ČR. Brno: Masarykova univerzita, 2001. Úvodní studie: POSPÍŠIL, Ivo – ZELENKA, Miloš: *Souvislosti sociologického přístupu k literatuře a komparatistické impulsy Karla Krejčího v meziválečném období: na pomezí sociologismu a strukturální estetiky*, s. 5–32. Viz také: POSPÍŠIL, Ivo: *Nové debaty o sociologii*. Opera Slavica, 2001, č. 3, s. 43–46.

4 Viz naši studii v připravované polské publikaci *Inakovosť i areálnyje issledovanija* (v tisku).

5 Viz např. naši recenzi: *Nezbytí metodologické návaznosti aneb Poněkud vyprázdněná pragmatika* (Zoltán Rédey: *Pragmatika básnického tvaru*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Ústav literárnej a umeleckej komunikácie. 2000). *Slavica litteraria*, X 4, 2001, s. 141–143.

odhaluje pohyblivost hranic jednotlivých areálů, jejich prostupování: příkladem budiž sama střední Evropa, která je střední, protože není svým historickým a kulturním utvářením ani východní, jižní, severní nebo západní, což ovšem nelze spojovat s politickou nebo dokonce vojenskou příslušností; podobně diachronní přístup nám zkomplikuje synchronní vidění areálovosti na příkladu území, která byla součástí různých areálů: dnes rumunská, včera uherská, resp. zčásti německá Transylvánie/Sedmihradsko/Erdély/Siebenbürgen/Transilvania/Ardeal, tedy střední Evropa i Balkán, podobně je střední Evropou (Předlitavskem/Cisleithanien, resp. Zalitavskem/Uhrami/Transleithanien) a Balkánem (královská a titovská Jugoslávie) historicky zasaženo i Slovinsko a Chorvatsko, takové přechody jsou pozorovatelné na Ukrajině, v Polsku, v přechodové zóně středoevropsko-východoevropské apod.

Radikálně se charakter areálů měnil v důsledku druhé světové války a potom od devadesátých let 20. století. Do centra pozornosti se opět dostává problém identity individuální a skupinové, generační a hlavně národní a s tím je spojen i kulturní prostor, jak to vystihl již ve dvacátých letech 20. století Nikolaj Berďajev, zejména ve *Smyslu dějin* (Smysl istorii, 1923) a hlavně v *Novém středověku* (Novoje srednevekov'je, 1924); dějiny se někdy vracejí nikoli doslova, ale v náznakových obrysech a charakteristikách celých epoch: obrovské migrační pohyby vyvolávané konflikty, jejichž skutečné, hloubkové příčiny lze dešifrovat jen zčásti – právě ony stály na počátku středověku a rozkládaly staré a naopak sestavovaly nové říše, objevují se znovu od sklonku 20. století s nebyvalou intenzitou a mění hranice států, etnik, náboženství, znovu propuká boj o identitu a literatura jako svérázná paměť lidstva, jež je právě jako paměť nejvíce ohrožena, v tom sehrává určitou, byť dnes již nikoli rozhodující roli.

Faktem je, že nová identifikace národní a státní je dominantou naší doby, ale současně neprobíhá se stejnou intenzitou: například není intenzivně vnímána v českém prostoru oproti např. maďarskému, slovenskému nebo polskému: příkladů v každodenním životě běžném i intelektuálním je mnoho.

O tradici a nezbytí národní identity psal nejnověji ve své poněkud démodé, ale o to aktuálnější knize František Kautman (1927–2016).⁶ Národní identita se někde znovu stává ostrou otázkou, často na bázi radikálního přehodnocování tradic a zakládání nových: to jsou například procesy probíhající v současných USA, Kanadě, dílem i v některých evropských státech (Velká Británie, Francie aj.). Jinde se obnovují zapomenuté tradice spojené s často kontroverzní minulostí (Rusko, Ukrajina, Maďarsko, Polsko), jež se znovu zhodnocuje tím, že se vytrhává z dobového kontextu. S tím je spojena nová potřeba historicity, tedy vidění minulosti kulturních areálů v jejich přesném historickém rámci, z něhož lze vybírat nosné momenty odpovídající dnešním ideologickým požadavkům – i to je však velmi delikátní a citlivé. Hlavním znakem dneška je přirozená nebo i cílená ztráta paměti založená na vymírání celých generací, často v důsledku pandemie zrychleném, jak ukazují novější statistiky; abychom uvedli příklady z českého nebo československého prostoru: účastníci první světové války bojující na různých stranách, včetně československých legií, jsou již mrtví, podobně příslušníci druhého i třetího odboje zahraničního a domácího,

6 KAUTMAN, František: *O českou národní identitu*. Praha: Pulchra, 2015.

ti, kteří pamatují rok 1945 a 1948, radikálně ubývá i pamětníků roku 1968 a vůbec šedesátých let minulého století, aby všechny události, zejména dvouletí 1968–1969, uvedli do konkrétních politických a historických souvislostí. Z toho potom vyplývá řada nedorozumění, kdy se stává, že generace narozené v osmdesátých a devadesátých letech 20. století a na počátku 21. století, tedy obecně mileniálové (generace x, y a z), snowflake generation a generace alfa vykládají pamětníkům, čím tehdy žili a jak vše mají a musejí chápat. Problém charakteru kulturních areálů a jejich posunů souvisí tedy s nalezením balance mezi historickým a současným, tedy diachronním a synchronním chápáním konkrétních událostí.

Pozvolna ustupuje do pozadí niterný význam známého výroku A. S. Puškina, že neúcta k předkům je prvním znakem nemravnosti a barbarství. V první radě jde o zachování kontinuity a naší soustavy hodnot etických a estetických. Tyto posuny jsou spjaty s proměnami evropských areálů a areálových komplexů, jež tak reagují na setkání s jinakostí v souvislosti se změnami hranic států a příchodem imigrantů. Tato situace není nová ani ve vztahu k hledání jinakosti: podobné posuny, převážně násilné povahy, se vyskytovaly ve 20. století; nyní jsou masové i v souvislosti s rozpadem bezpečnostní architektury a nevytvořením nové. V době glasnosti a perestrojky byl tehdy módní, nyní již zapomenutý (i v tom se projevuje zmíněné zapominání) výraz Michaila Gorbačova „evropský dům“, který měl překonat blokové rozdělení světa, zejména však Evropy. V devadesátých letech 20. století se zase hovořilo o Evropě regionů; ty měly narušovat po druhé světové válce utvářené hranice národních států, jež sensu stricto neodpovídaly dřívějším ekonomickým vazbám a hranicím jednotlivých etnik ani jazykové mapě; šlo o obnovu spojů nejen etnických, ale právě ekonomických, což někdy souviselo s nostalgií po starém územním uspořádání. Klíčem k tomu je demokratické uspořádání, vzájemný respekt, integrace imigrantů, kteří respektují legislativu a zvyklosti států, kde se usazují, a to je velmi citlivé a nebyla v tom dosud nalezena shoda. Právě literatura ukazuje velmi průkazně, jaké jsou rozdíly jazykové, etnické a jiné relativní spočívající na prolínání národní, politické a jazykové identity. Jevy jako bi- a multi/polyliterárnost (autor píše více než jedním národním jazykem a patří k více národním literaturám) nebo dvoj- a vícedomost (jeden autor píše jedním jazykem, který je dobově srozumitelný na velkém teritoriu a hlásí se k němu více později etablovaných budoucích národních literatur: středověká, latinsky psaná díla, která patří do celku latinsky psané literatury od antiky po současnost, k nimž se hlásí podle obsahu a etnicity autora různé národní literatury – Kosmova *Chronica Bohemorum*; Simeon Polockij písíci východoslovanskou variantou církevní slovanštiny, k němuž se hlásí – jako ke všem autorům tzv. viršů, tedy podle polského sylabického modelu písíciých východoslovanských básníků – de facto všechny východoslovanské literatury; nositelka Nobelovy ceny za literaturu Svetlana/Svjatlana/Svitlana Aleksijevič písíci svou beletrii jen rusky, s běloruským otcem a ukrajinskou matkou, která žila na Ukrajině, v Bělorusku a podle občanství se řadí k běloruské literatuře).⁷ Koncepti víceliterárnosti a vícedomosti propracoval, mimo jiné, slovenský komparatista Dionýz Ďurišin. Někdy diachronie

7 Viz POSPÍŠIL, Ivo: *K identitě národní literatury aneb Která literatura vlastně dostala Nobelovu cenu za literaturu za rok 2015?* Proudý, 2015, 2. Dostupné z: http://www.phil.muni.cz/journal/proudy/revue/eseje_fejeto-ny/2015/2/pospasil_k_identite_narodni_kultery.php#articleBegin.

vystupuje na povrch synchronie a může to být plodné, ale také nebezpečné – viz dosavadní příklady střední Evropy a Balkánu nebo východní Evropy.

„*Minulost nelze vrátit a smutnit není po čem,*“ zpívá v jedné své, snad nejpůsobivější a nejnadčasovější písni Bulat Okudžava. Ale přesto chce tuto minulost vrátit v konfrontaci s nevábnou přítomností. Nostalgie (prý toho slova poprvé použil německý lékař J. Hofer roku 1688 pro diagnózu potíží švýcarských žoldnérů, kteří dlouho sloužili v cizině), z pozdně latinského *nostalgia* vycházejícího ze starořeckého *νόστος* (*nóstos*, „návrát domů“) a *άλγος* (*álgos*, „bolest, utrpení“; něm. Heimweh, angl. homesickness, např. velšsky *hiraeth*),⁸ se někdy definuje jako chorobná touha po návratu minulosti; nakolik je tato touha chorobná, je však diskutabilní. V historicko-politickém smyslu se užívá i ve 20. a 21. století jako touha po návratu starých časů; odtud je německá „ostalgie“ nebo „jugonostalgie“, jež se týká především titovské Jugoslávie (na to, kdo slovo použil poprvé, jsou různé názory, ale převládá mínění, že to byla chorvatská spisovatelka chorvatsko-bulharského původu a feministické orientace Dubravka Ugrešićová, nar. 1949, žijící v současnosti v Amsterdamu). Také na nostalgii jako psycho-sociologický jev jsou různé názory, v řadě případů však dokresluje krizi současnosti.⁹ Jindy se naopak chápe jako něco vysloveně regresivního,¹⁰ jako by nechápe realitu nenávratnosti, ale často se minulost v poněkud jiné podobě přece jen vrací (obnovená samostatnost Polska, ale v jiných hranicích po roce 1919 a poté zase v jiných po roce 1944/1945, obnovená samostatnost baltských států po roce 1991, ale také v poněkud jiných hranicích než meziválečných).

Pro českou literaturu a český jazykově kulturní areál 19. a částečně i 20. století je charakteristická směsice směrů, stylů a žánrů, jako je tomu u řady dalších literatur slovanských i literatur středoevropského areálu. Na jedné straně přirozená, ale někdy i uměle budovaná pozice mostu mezi Západem a Východem, Severem a Jihem, na straně druhé jistá uzavřenost, snad i izolace, utkvění ve vlastních dimenzích a tradicích, v jisté svojskosti; na straně jedné volání po světovosti, na straně druhé zdůrazňování vlastního svérázu „proti všem“ a „mezi proudy“. To také způsobilo, že se česká literatura jako řada jiných slovanských a středoevropských literatur ocitla ve zvláštní pozici, kdy byla ve svém vývoji předstížena literaturou ruskou, jež po „dílňe“ 18. století dospěla k vlastnímu „zázraku“ v 19. století, v čase svého romantického a realistického „zlatého věku“. Jev, který jsem vícekrát nazval „prae-post efektem“ nebo „prae-post paradoxem“¹¹, způsobil, že po převzetí cizích modelů následovala britká transformace a jakoby „přeskočení“ jed-

8 Viz ŠOTOLA, Petr: *Nostalgie v sociologické perspektivě*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2014.

9 Jugonostalgie je příznakem krize. S Ondřejem Vojtěchovským o Titově Jugoslávii a dnešním Balkánu. Autor Miroslav Tomek. A 2 17/2019 <https://www.advojka.cz/archiv/2019/17/jugonostalgie-je-priznakem-krize>

10 Viz naši recenzi uvedené knihy: HANUŠ, Jiří a kol.: *Nostalgie v dějinách*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014. Proudý, 2014, 1. Dostupné z: http://www.phil.muni.cz/journal/proudý/filologie/recenze/2014/1/Pospíšil_Hanus_a_kol._Nostalgie_v_dejinach.php#articleBegin.

11 Uvádíme jej v mnoha studiích, mj. *Povaha a vývoj ruského románu (Nástin problematiky)*. SPFFBU, XLV, D 43, 1996, s. 53–66; *Paradoxes of Genre Evolution: the 19th-Century Russian Novel*. Zagadnienia rodzajów literackich, tom XLII, zeszyt 1–2 (83–84), Łódź 1999, s. 25–47; souhrnně pak v monografii *Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti*. Ed. Jaroslav Malina. Brno: Nakladatelství a vydavatelství NAUMA, 2005.

noho vývojového stadia (i více) směrem k jakoby amorfnímu, originálnímu tvaru, jenž byl dobově chápán jako „šilenství“ (*Vojna a mír*, romány Dostojevského, ex post potom i Puškin, Lermontov a Gogol, méně již „západní“ Turgeněv).

Česká literatura druhé poloviny 19. století hluboce nabírala z obou kadlubů, jak z francouzského a anglického, tak ruského, o čemž svědčí řada překladů a měnící se podoba poezie, prózy i dramatu. V próze je tento posun o to podivuhodnější, že se zde sváří více již výše naznačených tendencí a že česká literatura jako nástroj i produkt měnících se poměrů musela nést tíži úkolů rozvíjejícího se národního života, současně se jich však snažila zbavovat a stávat se esteticky relevantnější. V tomto bodě se ocitají zejména dvě klíčové Svobodovy románové kroniky – jak se někdy ne zcela přesně nazývají – *Rozkvět* (1898) a *Řeka* (1903–1905).

Mnohost myšlenkových a přímo filozofických podnětů té doby, včetně Zolova naturalismu, evolucionismu, pozitivistické orientace na biologii, která se projevuje generačním členěním děl, ale také nietzscheovstvím a všepřonikající erotikou a sexualitou, zásadním znakem moderního přístupu k životu, se tu spájí s tradicionalisticko-realistickou frakturou posloupného vedení děje, kam zasahuje bouřlivý rozvoj českého národního života, růst podnikatelské vrstvy, prolínání venkova a města, které je pro české prostředí typičtější než pro jiné slovanské literatury, intelektuální zjemnělost a kult milostné hry a flirtu, ono „nadčlověčenství“ tak patrné již u Lermontova v podobě manipulativní démonské strategie, která předjímá démonské modely 18. a 19. století a míří k od hry k filozofii života i její kompromitaci, za níž prosvítá touha po nové opravdovosti a naivitě prvopočátku.

Druhá polovina 19. a počátek 20. století byly i v romanopisectví ve znamení kultu přírodních věd ve smyslu pozitivistickém a evolucionistickém, ale také filozofie života a probouzení sexuality jako dominantního tématu literatury, tedy orientace na biologii jako klíčovou přírodní vědu: byl to vlastně již počátek budování myšlenkových proudů spjatých se senzualismem a vitalismem, jež zaplavily literaturu na přelomu desátých a dvacátých let 20. století. I když nelze popřít jejich spojení s anglickými kořeny a jejich francouzskými žáky, kteří se projeví i v politické teorii, přece jen zde byla i nová orientace duchovědně psychologická, která působila například i na poetiku titulů. Když vezmeme jen samotného F. X. Svobodu jako básníka, prozaika a dramatika, je tu takových názvů většina: v *Básních* (1883, 1885) se jistě oddíly nazývají *Paprsky*, *Drobné zrní*, *Chladem a teplem*, *Širokým proudem* – ovšem kromě jiných titulů. Impresionističnost, náladovost jeho poezie (*Nálady minulých let*, *V našem vzduchu*) je založena na spojení psychiky a přírody, resp. klimatu. Zalíbení v „přírodních“ titulech se projevilo i v dalších sbírkách básní, jako jsou *Květy mých lučin* a *K žatvě dozrálo*. Tělesné, duševní a přírodní stavy se v titulech často opakují (*Probuzení*, *Mladé představy*, *Náladové povídky*, *Směš žertu a žalu*, *Vzrušující hlavy ženské*, *Vášeň a osud*, *Obláčky mládí nebo Tiché povznesení*). Fascinace životním prouděním a různými cestami života se projevuje i v názvech dramát *Směry života* (1892) a *Rozklad* (1893).

Zejména počátek 20. století je v evropských, zejména však slovanských literaturách je charakteristický proudem románových/rodinných kronik.¹² Právě zde se vyskytuje vegetativní poetika v titulech jako klíči k žánru a poetice.

12 Viz naše četné studie na toto téma, shrnující z poslední doby: *The Investigation Problems of the Chronicle Narrative*. *Slavica litteraria* 24, 2021, č. 2, s. 111–120.

V českých i jiných románových kronikách se biologické motivy opakují jako leitmotivy, např. motiv včel v Jiráskově kronice *U nás* (1903) a v Holečkově kronikovém románu *Naši* (12 knih, 1897–1930), se zemí je spjat román Knuta Hamsuna *Matka země* (Markens Grøde, 1917), v kronikách S. T. Aksakova se realizuje motiv dítěte a jeho kult (*Rodinná kronika*, rus. Semejnaja chronika, 1856; *Dětská léta Bagrovova vnuka*, Detskije gody Bagrova-vnuka, 1858), kult půdy a venkova je patrný v kronice bratří Mrštíků *Rok na vsi. Kronika moravské dědiny* (1903–1904). Čtyři díly Jiráskovy románové kroniky *U nás* (1903) se jmenují *Úhor*, *Novina*, *Osetek* a *Zeměžluč*, v *Roku na vsi* bratří Mrštíků se promítá cyklus zemědělské práce a řád přírody, biologické determinanty jako názvy mají i ruské románové kroniky S. T. Aksakova, *Golovlevské panstvo* (Gospoda Golovlevy, 1880) M. J. Saltykova-Ščedrina, rodové charakteristiky mají také *Pošechonské staré časy* (Pošechonskaja starina, 1887–1889) téhož autora, ale také románové kroniky německé nebo anglické, obdobná partie jihočeské ságy Josefa Holečka *Naši* se jmenuje *Jak u nás žijou a umírají* nebo u Hurbana Vajanského (*Podrost*, 1881; *Babie leto*, 1882; *Búrka v zátiší*, 1882; *Suchá ratolesť*, 1884; *Jarný mráz*, 1891; *Pustokvet*, 1893; *Koreň a výhonky*, 1895–1896), který se tím podobá kronikám N. S. Leskova (1831–1895).¹³

F. X. Svoboda se ke konstrukci žánru románové kroniky uchyluje, ale ve zmíněných románech z přelomu dvou století rozvíjí její půdorys spíše ve smyslu biologické posloupnosti: úloha dítěte, potomků a dědiců rodu je zde klíčová a je spojena s prouděním, které zasáhlo i vrcholy evropských literatur (Knut Hamsun). Jeho útvar tedy stojí v tradici kroniky, jak byla výše popsána, současně však usiluje o její zbiologičtění a psychologickou introspekci, což klasické kronice protiřech: jeho narativní způsoby však ukazují, že se i zde spíše přidržuje tradičních postupů, tedy omniscientního vypravěče, maximálně vypravěče-svědka: kráčí tedy ve stopách tradicionalistické realistické vyprávěcí struktury (povšimněme si, jak například i tak extrémní romantik, jako je M. J. Lermontov, jinak a diferencovaněji pracuje s vyprávěcí strategií v *Hrdinovi naší doby*, Geroj našego vremeni, 1841).

F. X. Svoboda tak rozvíjí jistou nejasnost poetiky české literatury, její „smíšenost“ a nevyhraněnost (takový byl až na výjimky – K. H. Máchu – i český romantismus, v řadě případů vnějškově romantický, vnitřně zcela antiromantický,¹⁴ i český realismus vyrůstající často ze sentimentalismu – J. K. Tyl, B. Němcová).

V obecné rovině stojí proti vyhraněným programům např. francouzské a anglické literatury, dílem i španělské, méně vyhraněná podoba národní literatury; J. W. Goethe nikoli náhodou vymyslel pojem výchovného románu a románu formování (Erziehungsroman, Bildungsroman) a snažil se jej naplnit vlastním dílem ve snaze dohnat vývoj západoevropských literatur, i když jsou na to i jiné názory.¹⁵ V tomto smyslu byly takřkajíc „na jedné lodi“ i jiné literatury střední Evropy, včetně italské, která se postupně přesouvá z areálu západoevropského do střední Evropy především proto, že její podstatná kulturotvorná

13 Viz kap. II D. „Staré časy“ ve výstavbě žánru (Nikolaj Semjonovič Leskov – Svetozár Hurban Vajanský – Vladislav Vančura). In: Genologie a proměny literatury. Brno, Masarykova univerzita, 1998.

14 JIRÁT, Vojtěch: *Erben čili Majestát zákona*. Praha: Jaroslav Podroužek, 1944.

15 SAMMONS, J. L.: *The Mystery of the Missing Bildungsroman, or: What Happened to Wilhelm Meister's Legacy?* Genre, vol. XIV, s. 2, Summer 1981, s. 229–246.

část patří dlouho k habsburské monarchii; o to je pejorativně pocíťované označení „Ostmitteleuropa“ při neexistenci pojmu „Westmitteleuropa“ metodologicky nekonsistentní.¹⁶ Ze střeďoevropské nevyhraněnosti se pokouší dostat také polská literatura cestou orientace na francouzskou, ale také později – jen zdánlivě překvapivě – ruskou literaturu, zejména od druhé poloviny 19. století (vyhraněnost polského romantismu a pozitivismus/realismus). Ostatně vztah ruské a polské literatury a jejich vzájemné předávání a zprostředkovávání estetických a poetologických hodnot by si zasloužilo samostatného pojednání.¹⁷

In margine: prostřednictvím tzv. západní Rusi, tedy dnešní západní Ukrajiny a Běloruska, se do Ruska dostávaly texty univerzálně evropské, např. *Gesta Romanorum* (Římské dejání) nebo *Speculum Magnum* (Velikoj Zercalo), od 18. století (ale již za prvních Romanovců, tedy v podstatě od první třetiny 17. století) se uskutečňuje ruský skok do západní Evropy a střední Evropa přestala být pro Rusko zajímavá – tak je tomu dodnes. Rusko špělo k západní Evropě, k USA, dnes také k Asii: klíčová byla porážka vítěze třicetileté války Švédska u Poltavy roku 1709, destrukce Napoleonova ruského tažení roku 1812 a ruský kozák nad Seinou roku 1814; předtím také koketérie s ruským indickým panstvím (symbolický kozácký oddíl, jenž Pavel I. vyslal z Orenburgu na konci 18. století proti britské Indii, kvůli jeho zavraždění nedošel již do místa určení), dnes se v politice ruských nacionalistů znovu vrací sen o Indii (již po pádu Byzance se v Moskevské Rusi objevují texty o světových říších: *Vyprávění o babylónské říši*, *Vyprávění o Indickém císařství/O Indii bohaté* aj. Starec Filofej formuluje tezi o Moskvě jako třetím Římu, když čtvrtý už nikdy nebude, za první světové války chce pravoslavná církev po dobytí Ístanbulu učinit město Konstantinovo hlavním městem Ruské říše, F. I. Tjutčev v básni *Ruský zeměpis*/Russkaja geografija vidí hranice Ruské říše mezi řekami Ganges, Nil a Labe. Ruská literatura tihla svým charakterem od 17. století k západoevropskému areálu, zatímco teprve se etablojící novodobá ukrajinská a běloruská literatura – ale také střední Evropa – mají specifický poetologický vzorec. To se mění až ve 20. století právě v důsledku moderny, modernismu a avantgardy, ale i tu – hned po Francii – je ruská literatura v čele (specifikum ruského symbolismu, futurismu, originalita akméismu, imažinismu, konstruktivismu, ruská obdoba surrealismu – OBERIU aj.).¹⁸

- 16 Viz NEUBAUER, John – CORNIS-POPE, Marcel (eds.): *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*, sv. 1–3. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2004–2007. O tom mimo jiné naše studie: *Problema slavizmov i njegov kontekst*. Primerjalna književnost, 2005, št. 2, s. 17–32; *Primerjalna književnost, srednjeevropski kulturni prostor in teorija literarne zgodovine*. Primerjalna književnost 31, 2008, št. 2, s. 137–148; *The Permanent Crisis, Or Can, Could or Should Comparative Literary Studies Survive? Between History, Theory and Area Studies*. World Literature Studies, vol. 1(18), 2009, s. 50–61; *Prostorovost/spaciálnost/areálovost a literatura*. World Literature Studies, vol. 2 (19), 2010, s. 61–73.
- 17 LAPPO-DANILEVSKIJ, Aleksandr: *Politische Ideen in Rußland des 18. Jahrhunderts. Istorija političeskich idej v Rossii v XVIII veke v svzjai s obščim chodom razvitiija kul'tury i politiki*. Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Neue Folge, Bd. 1. Predislovije M. Ju Sorokinoj. Podgotovka teksta M. Ju. Sorokinoj pri učastii K. Ju. Lappo-Danilevskogo. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag, 2005). *Slavica litteraria*, X 9, 2006. Viz naši rec. *Potřebná edice o ruském myšlení*. *Slavica litteraria*, X 9, 2006, s. 326–327.
- 18 Viz mj. knižní studie A. A. Hansena-Löveho o ruském symbolismu *Der russische Symbolismus* (1–4, 1984) a *aRussische Symbolismus 2. Mythopoetischer Symbolismus 1. Kosmische Symbolik* (1999) a jejich ruské výbory

F. X. Svoboda tvoří na přelomu 19. a 20. století díla, která mají české i mezinárodní souvislosti: na jedné straně duchovědou inspirovanou psychologizaci, někdy jdoucí od psychologicky orientované lingvistiky, předchůdkyně americké psycholingvistiky 20. století (A. A. /O. O. Potebnja¹⁹), jednak retrográdní formy románové kroniky, jak jsme o ní psali v souvislosti s biologickými a vegetativními motivy i nostalgicko-ironickými „starými časy“, mj. u N. S. Leskova, Svetozára Hurbana Vajanského a Vladislava Vančury.²⁰ Společným jmenovatelem těchto poetologických koncepcí je nabízení alternativy, podle níž evropský život nepůjde jen po technologické linii, ale i jinudy. I v tom je Svobodovo dílo do značné míry křížovatkou, jednou z mnoha, jež se zpravidla utvářely v různých „fins de siècle“, kdy si to evropské kultury znovu připomínaly a vracely se k vlastním archetypům, ke konfrontaci s převratným vývojem (18. století osvícenců, Age of Reason, „historický román“, „gotický román“ Sturm und Drang, 19. století: pozitivismus/realismus, proti němu novoromantismus, moderna, 20. století: krach „komunismu“ jako krajního klimaxu osvícenského demiurgického vzorce, posilování magie, mytologie, religiozních kultů, „nový středověk“ N. Berďajeva, „broženije“, tedy toulání, bloudění, masová migrace).²¹ Dnes představují tento spojovací článek migračního řetězce nejen příslušníci ekonomické migrace, ale také studenti připomínající středověké vaganty, kteří s nynější lingua franca – angličtinou – bloudí světem v rámci různých evropských programů, jsou značně kosmopolitní, vytvářejíce nadnárodní povědomí a názorovou síť, která má značné vlivové pozadí. Nyní probíhá povlovná dekonstrukce národních států a v této souvislosti i národních literatur, globalizace však vede i k novému posilování individualismu a izolacionismu. Na konci středověku šlo naopak o parcializaci a vznik národních států, na konci 19. století vedly dvě průmyslové revoluce nejen k vzniku nadnárodního finančního kapitálu, ale také k boji o nové trhy a k novým nacionalismům. I dnes vidíme podobné konvergentní a divergentní procesy.

Klíčové místo ve Svobodových románech zaujímá Praha jako emblém moderního, rostoucího velkoměsta, ale také jako národní symbol; je líčena realisticky, impresionisticky i secesně. Ve Svobodovi se často vyskytují ruské aluze: vzpomínky na ruské prostředí

z roku 1999 a 2003 (*Ruskij simvolizm. Sistema poetičeskich motivov*. Sankt-Peterburg, 1999; *Simvolizm 2. Mifopoetičeskij simvolizm načala veka. Kosmičeskaja simvolika*. Sankt-Peterburg, 2003).

- 19 Viz naše studie: *Syntetická metodologie Apollona Grigorjeva*. SPFFBU, D 36–37, 1989–1990, s. 57–66; „Stydlivost“ tvorby (*Apollon Grigorjev, kreativní autoreflexe a vývojové vplývání ruské literatury*). In: *Litteraria Humanitas IX*, Cesta k duši díla – Miroslav Mikulášek. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 31–39; *Autoreflexija/avtoaksiologija tvorčestva i odna tradicija ruskogj estetičeskogj mysli*. Mirgorod. Žurnal, posvjačennij voprosam epistemologii literaturovedenije. Akademia Podlaska, Université de Lausanne, Section de langues et civilisations slaves, 2010, No. 2, s. 203–210.
- 20 POSPÍŠIL, Ivo: *Man's Fate in Space and in Time (The Modifications of the Chronicle Model in N. S. Leskov and K. V. Rais)*. Opera Slavica, 1991, 1, s. 44–49; *The Hidden Kernel of Paradox: the Chronicles of Anthony Trollope and Nikolaj Leskov*. Germanoslavica. Zeitschrift für germano-slavische Studien, VII (XII), 2000, Nr. 1, s. 35–40; *K typu autorské osobnosti v ruské literatuře (N. S. Leskov a A. M. Remizov)*. In: *Umění teorie a Zdeněk Mathauser*. Praha: Slavica, Slovanský ústav, Euroslavica, 2000, s. 419–425; „*The Old Times*“ and the *Genre Forms: An Interpretative Triangle*. Opera Slavica, 4, 1994, č. 1, s. 39–45.
- 21 Viz náš český překlad a poznámky: BERĎAJEV, Nikolaj: *Duše Ruska*. Brno: Petrov, 1992; BERĎAJEV, Nikolaj: *Filosofie lidského osudu. Fragmenty z knihy Smysl dějin*. Brno: Zvláštní vydání, 1994; dále viz naše studie *Šílenství jako etické gesto*. Etika (Brno), 1992, 2, s. 80–87; *Spravedlnost Krista a Velikého Inkvizitora u Nikolaje Berďajeva*. Etika (Brno), 1992, č. 3, s. 37–42.

a hlavně aluze na ruskou četbu (Turgeněv, Dostojevskij), např. známá teze Dostojevského o potřebnosti utrpení.

Praha je důležitým, dynamickým faktorem a reflexí lidského prožívání, což je typický rys sentimentalismu i pokračujícího romantismu a neoromantismu.

Svobodovi lidé jsou citliví, jsou schopni vcítění, a právě proto trpí a v utrpení hledají oddálení přímého doteku života se všemi jeho riziky. Svobodovy postavy, i když se i fyzicky milují, se manifestují jako věční panicové a věčné panny, nebo alespoň jimi chtějí co nejdéle být, spíše než ve smyslu duševním z obavy ze zraňování, míjení a odcházení. Nedostatek přímého fyzického kontaktu jim prodlužuje rozkoš z hledání, bloudění, obav a loučení – i to vnímají jako důležitou polohu v prožívání citu.

Svobodovy romány první vlny zachycují české prostředí ve stadiu modernizace na cestě od národního obrození a jeho výsledků k nové, industriální, kosmopolitické a kapitalistické době, která přináší nové problémy. Zejména souboj, jenž není dodnes dobojován: mezi složitým lidským charakterem, který je pro život spíše přítěžující, ale který vnímá svět v jeho světlech i stínech, a je tak právě ve své složitosti schopen jej lépe a hlouběji chápat, reagovat na jeho podněty a nacházet „měkká“, nikoli razantní řešení, tedy řešení trvalejší pro jedince i společnost, a jednoduchým, pragmatickým, teleologicky zaměřeným, produktem doby výkonu a kultu zisku; zdálo by se, že takový člověk úzce zacílený k jediné metě, bude nejen úspěšný, ale že bude i schopný řešit všechny lidské a společenské problémy: to je však velký omyl. Kdysi to na jiném materiálu, v poněkud jiné době a jiném prostředí ukázal ruský spisovatel polského původu Jurij Oleša v románu *Závist* (Zavist', 1927): úspěšný uzenář proti neúspěšnému básníkovi, fyzicky zdatný optimista s výborným trávením proti neurotickému básníkovi, jenž však – chtě nechtě – spojuje minulost s přítomností a tím i s budoucností; právě na jeho „měkkosti“, nepraktičnosti a neteleologičnosti je založena trvalost nebo pomíjivost toho, co přijde.

Rané romány F. X. Svobody stojící na křižovatce literárních směrů, v kadlubu řady poetik, s novými idejemi a tvary, ale také s tíží předromantických a romanticko-realistických tradic i s poněkud topornou narativní strukturou připomínají nejistý krok krátkozrakého, jemuž chybí ve tmě prostorové vidění: ohmatává realitu, aniž se zbavuje svého plodného znejistění a vnitřní rozechvělosti, neboť se nechce vzdát kreativity, věčného strachu, který je současně užitečný i krásný. Svou neobratností, s níž se blíží krajním polohám moderny, ale zároveň od nich ustupuje do bezpečí předromantických poloh nepragmatické citlivosti, ukazuje F. X. Svoboda na plodnost a nosnost takových děl: jistě, nepředstavují dovršující estetický vrchol ani experimentální výboj, jenž by oslnil, ale vracejí do hry znejistění, existenciální gesto, jehož tápání není slabostí, ale silou, jehož neumělost a schematičnost nabízejí další vývojové možnosti; představují svou nevyhraněností a tranzitivností budoucí, předpokladovou vrstvu.²²

Jako další případovou mikrostudii tu uvádíme prostor spíše vesnického nebo provinčního prostoru západní Moravy, významný zejména pro rozvoj české moderní poezie.

22 POSPÍŠIL, Ivo: *Prolific Faltering in F. X. Svoboda's Prose and Its International Context*. Revue des Études Slaves, tome Quatre-vingt-deuxième, fascicule 3. Rêve et utopie dans la littérature tchèque. Paris, 2011, s. 413–433.

Tento kulturní areál se stal vyjadřovatelem modernistických tendencí konce 19. a počátku 20. století, i když se jejich nositelé později, jak je to obvyklé, přesunuli do větších kulturních center, především do Prahy, hlavního města království a také Československé republiky o rozloze 144 446 km² (1921) zahrnující Čechy, Moravu, Slezsko, Slovensko a Podkarpatskou Rus; byl to zcela jiný prostor než kdykoli později. Stěžejní na geografické a geopolitické charakteristice západní Moravy je to, že leží v podhůří Českomoravské vysočiny s městy Jihlava, Třebíč, Velké Meziříčí a Nové Město na Moravě a desítky rázovitých městeček a vesnic: v zásadě to byla chudá zemědělská oblast s kamenitou půdou, typická krajina vhodná k pěstování brambor, lnu, ovsa, kde se nyní – každý ví proč – pěstuje takřka výhradně řepka. Ráz krajiny na samotné hranici karpatského a hercynského vrásnění ovlivňuje do značné míry strukturu populace a životní způsob: těžká práce, obtížná každodennost, nezbytí pevných mezilidských vztahů, náboženství, ideová samostatnost a nezávislost, úporné hledání ideálu, osobitost a originalita názorů, svébytnost. Tento areál byl oporou první nekatolické církve na světě – českobratrské – českých/moravských bratří, potom byl násilně rekatolizován, ale katolictví zde nabylo zvláštního charakteru, bylo spíše niterné, lidové, ezoterické, cluster vnitřních prožitků, emocí a extází v rámci osobité barokní poetiky („lidové baroko“). Tyto proudy jdoucí z nitra středověku přes renesanční humanistický antropocentrismus a obnovu Boha se staly inspirací romantismu, novoromantismu a moderny. Kulturní areál západní Moravy začal ještě intenzivněji fungovat od počátku 20. století s objevem moderního realismu a moderních směrů, hlavně dekadence a symbolismu a v doteku magických a mytologických proudění spjatých s různými formami náboženství, s krizí racionalismu a pozitivismu, s německo-českou duchovědou (Geisteswissenschaft), která se podivuhodně integrovala do moderny a také avantgardy, což se projevovalo jako poetologická blízkost levicové a katolické literatury, zejména poezie.

Česká avantgarda dvacátých a třicátých let 20. století byla zvláštním způsobem propojena s těmito duchovědnými tendencemi, snad i paradoxně. Tato poetika české moderny a avantgardy nepostrádala náboženské aluze, jež se často objevovaly v osobitých vzájemných vztazích tvůrců. V minulosti se nejednou stávalo, že zahraniční bohemisté příliš nechápali přátelské kontakty komunisty Nezvala a katolíka Demla, jeho básnického inspirátora, ale také novátora české prózy; podobně Františka Halase a jeho katolické přátele, byť se v době druhé republiky protektorátu i později v mnohém názorově rozcházeli. Jednou z příčin tohoto prolínání a sblížování byl společný kulturní areál. To bylo spřaženo s láskou k umění, s přesahy literatury k výtvarnictví; slovesní umělci byli často malíři nebo sochaři a naopak: modernistický katolík, farář Deml, poetista a surrealista Nezval, poetika Halasova – to vše bylo spjato pevnými pouty s krajinou, z níž vše vyrůstalo a v níž bylo pevně ukotveno. To se ovšem týká také jejich předchůdců, s nimiž byli také spojeni, jako byl Otokar Březina (1868–1929), dekadent, a hlavně symbolista světového významu, sám Jakub Deml (1878–1961), sochař František Bílek (1872–1941), malíř a ilustrátor Felix Jenewein (1857–1905). To sepětí bylo vyjádřeno i slovesnými díly Jakuba Demla (*Slovo k Otčenáši Františka Bílka*, 1904; *Dílo Felixe Jeneweina*, 1928). Za první světové války vytvořil Deml sérii textů pod názvem *Šlépěje* (1–26, 1917–1941), originální svou poetikou včleněnou do širokého mezinárodního kontextu, např. s *Deníkem spisova-*

tele F. M. Dostojevského (1821–1881), s romány Leona Bloy (1846–1917) aj.²³ Zde také klíčívá vrstva ekfrází propojujících konec 19. století s dalšími desetiletími až po začátek 21. století v dílech řady dalších autorů.²⁴

V této linii se pohybuje také básník Jan Zahradníček (1905–1960), rodák z Mastníka u Třebíče, u něhož je ekfráze spjata s náboženskými obrazy v rámci překvapivé syntézy vesnice a města/velkoměsta.

Demlův básnický žák Vítězslav Nezval (1900–1958), básník, dramatik, prozaik, také romanopisec a autor erotických próz a hlavně výtvarník, autor koláží – to vše lze podložit místopisem jejich života, který – nehledě na jejich bydliště ve velkých městech – se zachytil na západní Moravě jako *geniu loci*. K této skupině patřil také Josef Suchý (1923–2003).²⁵ Veškerá jejich poezie vyrůstala z krajiny a lze tu najít hlubinné základy spojující avantgardní poezii s pevnými tradicemi křesťanství katolického a protestantského v zajímavém sepětí sahajícím až k zmíněným českým/moravským bratřím ve smyslu nezávislosti, úpornosti a vzdoru i spojení literárního a výtvarného umění.²⁶

Výčnčkem sahajícím až k samému sklonku 20. století je dílo surrealistického básníka a výtvarníka světového jména Ladislava Nováka (1925–1999), spojeného s Třebíčí a její židovskou čtvrtí Zámostí, která byla po roce 1990 obnovena.²⁷

Kruh se uzavírá: básnická antologie Ladislava Nováka²⁸, která vyšla post mortem autora a již uspořádal Ivan Slavík, ukazuje Nováka jako básníka náboženského, a ilustruje tak výchozí tezi o propojení areálů, moderny, avantgardy a katolické literatury.

Jaká je vůbec budoucnost geopolitických a kulturních areálů? Závisí to do značné míry na nových generacích, které mnohé nepamatují, tedy jiný stav kulturních areálů je v podstatě spojen se ztrátou paměti. Generační vidění reality člověka a světa je často podceňované nebo dokonce potlačované či alespoň marginalizované, ale v mnohém je

23 Viz POSPÍŠIL, Ivo: *Žánr jako bezprostřední výraz autorovy osobnosti. Deník spisovatele F. Dostojevského a Štěpěje J. Demla*. Slovenská literatúra, 1990, č. 4, s. 338–349.

24 POSPÍŠIL, Ivo: *K metodologii ekfrasisa: ekfrasis i areal'nyj kontekst (kejs-stadi o poezii i proze areala zapadnoj Moravii)*. In: Teorija i istorija ekfrasisa: itogi i perspektivy izučenija. Kollektivnaja monografija pod naučnoj redakcijej Taťjany Avtuchovič při učastii Romana Mnicha i Taťjany Bovsunovskoj. Siedlce: Institut regionalnoj kultury i literaturovedčeskich issledovanij imeni Franciška Karpiňskogo v Sedl'cach – Kijejskij nacional'nyj universitet imeni Tarasa Ševčenko – Grodnenskij gosudarstvennyj universitet imeni Janki Kupaly, 2018, s. 103–114.

25 Viz naše příspěvky o něm jako o básníkovi a překladateli z lužické srbštiny: *Básník Josef Suchý a jeho překlady z lužickosrbské literatury*. Lětopis Instituta za serbski ludospyt 1984, č. 31/1, s. 87–92; *Josef Suchý mezi idylou, elegií a kronikou*. In: Černá a bílá pravda. Josef Suchý (1923–2003). Brno: SvN Regiony, 2004, s. 21–28.

26 *K metodologii ekfrasisa: ekfrasis i areal'nyj kontekst (kejs-stadi o poezii i proze areala zapadnoj Moravii)*. In: Teorija i istorija ekfrasisa: itogi i perspektivy izučenija. Kollektivnaja monografija pod naučnoj redakcijej Taťjany Avtuchovič při učastii Romana Mnicha i Taťjany Bovsunovskoj. Siedlce: Institut regionalnoj kultury i literaturovedčeskich issledovanij imeni Franciška Karpiňskogo v Sedl'cach – Kijejskij nacional'nyj universitet imeni Tarasa Ševčenko – Grodnenskij gosudarstvennyj universitet imeni Janki Kupaly, 2018, s. 103–114.

27 Více o něm právě ve výše citované stati *K metodologii ekfrasisa...*

28 NOVÁK, Ladislav: *Neztracené básně*. Ed. Ivan Slavík. Brno: HOST, 2000.

řídící, klíčové a patrně rozhodne nejen o povaze budoucí literatury, ale také o budoucnosti člověka a světa.²⁹

---

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

Ústav slavistiky

Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika

ivo.pospisil@phil.muni.cz

---

29 Viz naše studie: *Generační vidění morálky v literatuře (Dva české sborníky z let 1963 a 1985 a próza Jozefa Hnítky)*. In: GLUCHMAN, Vasil a kol.: Kontexty a podoby morálky nedávnej minulosti (Slovensko v európskom a svetovom kontexte druhej polovice 20. storočia). Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2007, s. 399–411; *Generační princip obecně a ve vývoji literatury (ruské) zvláště (obecné úvahy a srovnávací mezislovanská reflexe s několika případovými sondami)*. In: POSPÍŠIL, Ivo – ŠAUR, Josef a kol.: Generační konflikt ve slovanských literaturách a kulturách. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 11–29; *Generace v literární vědě, jejich sláva a traumata*. In: MICHÁLEK, Zbyněk – ŠAUR, Josef (eds.): Mladá slavistika IV. Výzkum slovanského areálu: generační proměny. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 7–25; *Межgeneracionный конфликт современности и литература (на примере некоторых произведений чешской литературы) Intergenerational Conflict of the Present and Literature (On the Example of Several Works of Czech literature)*. Mirgorod 2020, nomer 2 (16), s. 220–243.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.